

Ljudskog bića, a "smrti mozga nema bez smrti moždanog debla". Naime, "ireverzibilno oštećenje funkcije moždanog debla "točka je s koje nema povratka"" (str. 234). Katolička Crkva prihvaća medicinsko mišljenje, te s Ivanom Pavlom II. precizira da smrt čovjeka nastupa kada cijeli mozak (mozak, mali mozak i moždano deblo) potpuno i nepovratno prestane djelovati (str. 293). Katolički moralni nauk usvaja stav i praksu mnogih zemalja zakonski reguliranu, naime: "Da bi se izbjegle zloporabe i tjeskobne situacije rodbine i liječnika, zakonom je predviđena posebna komisija koja ustanovljuje nastup smrti - smrti cijelog mozga, a druga je skupina stručnjaka ovlaštena za uzimanje organa" (str. 293).

Ovim bi završio predstavljanje *Medicinske etike I* našoj znanstvenoj i vjerničkoj javnosti. Zadovoljstvo mi je bilo čitati tekstove hrvatskih liječnika koji, nadahnuti katoličkim moralnim principima, traže rješenja za brojna bioetička pitanja. Hvala Bogu da i danas ima takvih liječnika. Oni su sposobni svoje pacijente ne samo informirati o naravi problema s kojim im dolaze, nego ih ujedno i poučiti o svetosti i nepovredivosti ljudskog života od začeca do prirodne smrti, što se inače ne pruža u većini današnjih zdravstvenih ordinacija.

Ovu knjigu preporučamo svima: liječnicima, svećenicima i ostalim vjernicima. Ona daje dodatnu sigurnost pred brojnim bioetičkim problemima. Njezino čitanje neće biti svima lako, jer je rječnik pojedinih članaka na visokom znanstveno-medicinskom nivou. To ne umanjuje njezinu vrijednost, naprotiv, povećava je. Tu visoku znanstveno-medicinsku razinu knjige možemo shvatiti i kao dodatno upozorenje da datostima vezanim uz ljudski život pristupamo s maksimalnom ozbiljnošću i stručnošću. Jedino tako možemo doći do cjelovitije istine o čovjeku, te sebi

i drugima razjasniti brojne dvojbe na bioetičkom području.

Marinko Perković

Etičko vrednovanje zahvata u život i zdravlje

Velimir VALJAN, *Bioetika*, Svjetlo riječi, Sarajevo - Zagreb 2004., 386 str.

Pred nama je nesvakidašnja knjiga. Nesvakidašnja je barem iz dva razloga. Prvi je vezan uz pitanje: Je li u području medicinske znanosti dopušteno sve što je moguće i izvesti? Dok je drugi razlog u činjenici da se knjiga s odgovorima na ovo pitanje rijetko pojavljuje u našem jezičnom i teološkom okruženju, unatoč opširnoj literaturi na stranim jezicima. Tko se iole bavio pisanjem, znat će koliko je napora i vremena trebalo uložiti u knjigu od 386 stranica kako bi odgovorila na brojna pitanja. Grafički dobro osmišljena, knjiga je veoma pregledna; sa 675 bilješki ispod teksta odražava ozbiljan pristup radu, a četrnaest stranica pojmovnog kazala na kraju olakšava uvid u njezin sadržaj.

Kao predložak za ovu *Bioetiku* autoru je poslužio opširni priručnik od preko 1400 stranica koji je napisao Elio Sgreccia, profesor bioetike rimskoga (katoličkog) Medicinskog fakulteta Agostino Gemelli (*Manuale di bioetica*, sv. I-II; 3. izd. I. sv. 1999; 2. izd. II. sv. 1996.). Već sam naslov Valjanove *Bioetike* govori o njezinom sadržaju: riječ je o složenim biološkim zakonitostima ljudskoga života povezanim s moralnim vrednovanjem medicinskih postupaka. Drugim riječima, radi se o istini o čovjeku, pri čemu se biomedicinsko znanje ne može odvajati od etičkog vred-

novanja medicinskih zahvata koji su danas dosegli nevjerojatne mogućnosti primjene. Stoga su u pitanju medicina i etika kao jedinstvena cjelina. Prvi dio knjige od šest poglavlja odnosi se na racionalni i spekulativni pregled bioetičkih aspekata (metabioetika), dok drugi tretira više konkretna pitanja s kojima se danas medicina susreće.

Bioetika kao sustavna znanost o etičkom odnosu prema životu potječe tek iz druge polovice 20. st. (Potter). Doduše, etičke obveze u medicini su bile poznate i u davnoj prošlosti (Hamurabijev kodeks iz 1750. god. pr. Kr., Hipokratova zakletva iz 5. st. pr. Kr., te brojni noviji kodeksi i konvencije). Budući da uvijek postoji opasnost odvajanja biomedicinskog znanja od etike, i jedno i drugo područje moraju biti u službi istine kroz cjelovito gledanje na čovjeka. Međutim, današnje su obveze ove vrste uvećane kroz razvoj medicinsko-tehničkih znanosti, pa je tako i došlo do *bioetike*. Ona nije povezana samo s prirodnim znanostima, nego je potkrijepljena i crkvenim razmišljanjima izraženim u brojnim novijim dokumentima, kako je naznačeno u prvom poglavlju.

Drugo poglavlje govori o opravdanosti i mjestu bioetike u krugu drugih znanosti, napose s aspekta utemeljenja etičkih sudova i vlastite metodologije. Kada se vidjelo da medicina može utjecati na genetička nasljedna svojstva (uloga DNK), da može stvarati ljudske "rezervne dijelove", genetski utjecati na život ili čak na samu ljudsku vrstu, brzo se uvidjelo da je potrebna nova etika kako bi se izbjegla prava katastrofa zbog brojnih mogućih rizika, zloraba i manipulacija ljudskim životom. Odatle i potreba uvažavanja novog odnosa između znanosti i etičke odgovornosti. Sasvim opravdano može se ustvrditi da čisto ljudska etika nije sposobna sama sebi postaviti granice, jer bi to bila "naturalistička prijevara" (str. 35).

Životni oblici i njihov smisao zaokružena je cjelina sljedećega poglavlja (trećeg). Izvor i cilj života, napose ljudskog, ne može se opravdati samim postojanjem, već je potrebno filozofijsko vrednovanje. Otkrićem kromozoma i gena, te utvrđivanjem nasljednih svojstava vide se doduše biološke uzročnosti, ali se time ne tumači sveopći nastanak života, a pogotovo ne njegov cilj i smisao. Ljudski život kao vrhunac biološke forme ne karakterizira samo odabir djelatnosti, nego i prihvaćanje cilja koji se bira razumski i slobodno. Čim smo dotakli razum i slobodu, s tim je nužno povezana i etička djelatnost i njezino ontološko pokriće. Doda li se svemu ovome i činjenica da je čovjek definiran jedinstvenim tek po svojoj tjelesnoj i duhovnoj funkciji zajedno, tj. da u njemu postoje ne samo mjerljive biološke osobine kao i kod životinje, nego i nematerijalna obilježja, tada je očito postojanje višeg reda, kao nematerijalni duhovni izvor.

Unatoč različitim antropološkim tumačenjima, transcendencija ljudske osobe pripada u bitno razumijevanje čovjeka (4. pogl.). U tom se smislu i pitanje zdravlja i bolesti ne može odnositi samo na fizički organizam, pa je sasvim razumljiva definicija zdravlja *Svjetske zdravstvene organizacije*: Zdravlje se ne sastoji samo u odsutnosti bolesti i nemoći, već u potpunom fizičkom, mentalnom i socijalnom blagostanju. Odatle je lako izvesti i zaključak o potrebi i bioetičkih načela kroz različite vidove u medicinskoj djelatnosti. Ta se načela ne temelje samo na slobodi, nego i na moralnim opredjeljenjima povezanim s odgovornošću. Bioetika i medicina moraju stoga zajedno nadilaziti čisto tehnološka iskušnja i unaprijediti odnos liječnik - pacijent. O tome se raspravlja u petom i šestom poglavlju, te zajedno s prethodnima ovim se zaokružuje prvi dio knjige osmišljen na teorijskoj razini.

U drugom, opširnijem dijelu, susrećemo odabranih deset problema kroz isto toliko poglavlja (genetika i prenatalna dijagnostika, spolnost i prokreacija, pobačaj, tehnike ljudske oplodnje, sterilizacija, eksperimenti na čovjeku, presađivanje organa, eutanazija i dostojanstvo smrti, pitanje ovisnosti, te infekcija virusom AIDS-a).

Najprije je riječ o genetičkom inženjeringu. Pod tim se razumijevaju mnoga pitanja, kao: zahvaćanje u nasljedne osobine; umjetni oblici radanja; genska terapija kao liječenje negativnih nasljednih osobina; kloniranje; višak tzv. genetičkog materijala; prenatalna dijagnostika, genetička selekcija; stvaranje tzv. "rezervnih organa" za transplantaciju i drugi slični problemi koji se sada ne mogu još ni predvidjeti u području gen-inženjeringa. U ovu problematiku duboko zadiru i etička mišljenja. Zato su i nastale razne deklaracije za zaštitu dostojanstva čovjeka, ali je unatoč tome teško kontrolirati svu djelatnost ove vrste. U tom pravcu za formiranje svijesti odgovornosti pomažu, bar što se katolika tiče, mnoge novije intervencije Crkve, na što upozorava i sama knjiga.

Na ova pitanja nastavlja se odnos bioetike prema ljudskoj spolnosti (2. pogl.). Nikakav Edipov kompleks, hedonizam, poistovjećivanje ljudske spolnosti s potrošnjom, kao i druge slične teorije koje potiskuju prava rješenja na rubove savjesti, ništa od toga ne pomaže uspostaviti ravnoteže između ljudskog tijela i duha. Kršćanski orijentirana antropologija upućuje na činjenicu da ljudske tjelesne osobine nisu odlučujuće za osobnost čovjeka. Nju određuju dublje strukture ljudske osobe. Sloboda, svrhovitost i odgovornost su pretpostavke za shvaćanje spolnosti i odgovornog radanja i to unutar obiteljske zajednice. U tom smislu spolnost se razumijeva kao dar koji treba odgovorno prihvaćati i

dostojanstveno vrednovati, a ne zlorabiti širenjem protuživotnog mentaliteta.

Posebno mjesto u knjizi zauzima pitanje bioetike i pobačaja (3. pogl.). Ovdje je važno naglasiti dvije odrednice. Prvo, od trenutka nastanka novoga života uvijek su u pitanju programirane biološke zakonitosti usmjerene prema novoj osobi, bez obzira kako će se u kojem stupnju razvoja novi oblik života zvati. Odatle slijedi sasvim jasna obveza poštivanja života. Život mora ostati nedodirljiv i onda kad državni zakon zbog nekih indikacija dopušta pobačaj. Stoga je zakonsko dopuštenje pobačaja druga varka koja može nekoga zavesti, kao što je varka i izgovor da će liberalizacija smanjiti pobačaje (zakon koji bi dozvolio krađu, još više bi je povećao).

Osobito aktualno pitanje odnosi se na umjetnu ili izvantjelesnu oplodnju. Autor opširno razraduje i ovu temu. Srž moralnog vrednovanja nalazi se u nedopuštenosti bilo homolognog bilo heterolognog umjetnog postupka, jer je ljudska prokreacija vezana uz osobne i prirodne zakonitosti unutar braka. Slično se može reći i za sve vrste sterilizacijskih zahvata koji su nedozvoljeni ako se izvode isključivo kao kontracepcijska sterilizacija. Etičkih problema nema kad je u pitanju tzv. terapijska sterilizacija ako ne postoji alternativa za spašavanje života i zdravlja (4.-5. pogl.). Kada je pak riječ o raznim kliničkim eksperimentima, koliko god su oni potrebni i korisni (npr. u farmakologiji), uvijek je potrebno definirati: koji im je cilj, na kome se izvode, obaviještenost, slobodan pristanak. U ovu kategoriju pripada i uvježbanost kod medicinskih zahvata. Valja napomenuti da već Helsinška deklaracija zabranjuje neterapeutsko eksperimentiranje nad onima koji su nesposobni za pristanak (6. pogl.).

Slijede i brojna druga bioetička pitanja

i problemi. Tako, kod transplantacije organa (7. pogl.), osnovni problem predstavlja određivanje trenutka smrti. Ona mora biti sigurno utvrđena kako bi se od osobe - donatora smio uzeti organ za transplantaciju. Klinička smrt (zastoj rada srca, disanja, tlaka) nije prava smrt, nego je to nepovratni prestanak moždanih funkcija (cerebralna smrt) koja se utvrđuje raznim metodama (EEG i sl.). Sa živog donatora dopušteno je uzeti neki parni organ (bubreg i sl.) ako se time darovatelju (slobodnom) ne nanosi bitno nepopravljiva šteta, kao i da postoji visoka mogućnost uspjeha. Dakako, valja voditi računa i o današnjim konvencijama vezanim uz darivanje organa. S ovim pitanjima povezana je i eutanazija kao ubojstvo iz milosrđa, da se izbjegne trpljenje. Vrhunac je bio u nacističkoj praksi ubijanja ljudi za koje se tvrdilo da su bez životne vrijednosti. Budući da čovjek nije vlasnik života, "nitko ne može autorizirati ubojstvo nevinog ljudskog bića", jer bi to bila povreda božanskog zakona (*Izjava o eutanaziji*). Međutim, tzv. "dostojanstvena smrt" u nepovratnoj komi i svijesti ne znači eutanaziju ako se radi o prekidu primjene nerazmjernih sredstava koja bi značila privremeno i mučno produljenje, ali uz korištenje normalnih i redovitih oblika ublažavajućeg liječenja (8. pogl.).

U daljnjim tekstovima riječ je o ovisnosti, napose o drogi kao jednom od naj-složenijih problema suvremenog svijeta. Bez ulaženja u klasifikacije droga, pažnju zaslužuje primjedba da je kriva podjela na teške i lake droge. Loše je rješenje liberalizacija droga, jer se droga ne pobjeđuje drogom. Protiv ovisnosti preporučuje se prevencija i liječenje u terapijskim zajednicama. Alkoholizam je daljnji oblik ovisnosti. Posljedice nekontroliranog uzimanja alkohola mogu biti smrtonosne, a uzroke koji dovode do stanja alkoholizma, lite-

ratura svrstava u psihološke, društvene i biološke. Treći vid ovisnosti je vezan uz duhan koji svojom toksičnošću prijeti zdravlju. Kod svih vrsta ovisnosti, prevencija je uvijek najbolja metoda sprječavanja (9. pogl.).

Posljednja tema u knjizi jest smrtonosna zarazna bolest AIDS ili SIDA, prouzročena HIV-virusom. Radi se o virusu koji je ovim kraticama označen kao *stečeni manjak imuniteta (otpornosti)* organizma s dugim razdobljem inkubacije. Virus je otkriven 1983. god. i prenosi se raznim putovima (tjelesnim lučevinama, transfuzijom, uporabom iste igle u narkomaniji, transplantatima, umjetnom oplodnjom, spolnim kontaktima, zubarskim radom i drugim načinima), ako nema potrebne kontrole i zaštitnih mjera. Lažna je i nenaučna tvrdnja da se uporabom prezervativa može zaštititi od AIDS-a (virus je daleko manji od mikropora prezervativa), što se uglavnom prešućuje. Posebno pitanje tiče se predrasuda odnosa pacijent - društvo. U svakom slučaju, slobodno odabrani putovi prijenosa ove opake bolesti svakako su povezani s moralnom odgovornošću.

Mnoge druge pojedinosti vezane uz ova i ostala pitanja, čitatelj će lako naći u *Bioetici*.

U zaključku valja reći da se u današnjem društvu raznolikih pogleda na čovjeka i svijet, medicina i u njoj pojedinci nalaze pred izazovima napretka, ali i pred opasnostima od gubitka poštivanja ljudskog života i dostojanstva osobe. Stoga se još jednom valja vratiti na temeljnu misao u bioetici, tj. da *nije dopušteno sve što je moguće učiniti*. Autor ove knjige se prošetao kroz najaktualnija današnja bioetička pitanja. Na njih je dao odgovore koji će zadovoljiti sve kojima su etičke norme zadnje mjerilo djelovanja u ovim osjetljivim problemima. Slijedeći kršćanske vrijednosne kategorije potkrijep-

ljene crkvenim dokumentima, knjiga pruža sigurnost u odnosu na sekularizirane etičke poglede koje često susrećemo. U tom smislu ovdje vrijedi spomenuti Dostojevskog koji je napisao: *Ako Boga nema, sve je dopušteno.*

Konačno, iako je ovo druga po redu knjiga ove vrste na hrvatskom jeziku, ona prva, Matulićeva *Bioetika* (GK, Zagreb 2001.), ne čini je suvišnom. Dapače, za stepenicu će biti bliža prosječnom čitatelju, iako i ona zahtijeva određeno spekulativno i stručno predznanje. Stoga, ako u vremenu etičkoga relativizma želimo ostati na razini poštivanja izvornog dostojanstva ljudske osobe, onda valja Valjanovu *Bioetiku* često imati pri ruci.

Tomislav Jozić

Zahvalno svjedočanstvo o uzletu Vrhbosne nakon dugoga stradanja

Ivan ŠARIĆ (ur.), *Spomen-knjiga iz Bosne*, Kaptol vrhbosanski, Zagreb ¹1901.; HKD Napredak - ECONIK, Zagreb ²2003., 231 str.

Ovdje smo večeras* da javnosti predstavimo reprint izdanje *Spomen-knjige iz Bosne*, koja se prvi put pojavila 1901. god. Tada ju je izdao Vrhbosanski kaptol iz Sarajeva kao svoj "Festschrift" u povodu 50. obljetnice biskupske službe dakovačkoga biskupa Josipa Jurja Strossmayera. Tiskana je u Zagrebu a za ondašnje vrijeme opremljena je vrlo kvalitetno.

Pretisak, koji večeras predstavljamo, tiskan je u Velikoj Gorici, mogli bismo reći,

takoder u Zagrebu, ali, ovoga puta, u povodu prošlogodišnjih lipanjskih pohoda pape Ivana Pavla II., tj. njegova trećega dolaska u Hrvatsku i drugoga u BiH, te u povodu 100. godišnjice osnutka Hrvatskoga kulturnog društva Napredak a izdala ga je zagrebačka podružnica upravo toga društva.

Knjiga je monografskog oblika: puna je vrlo kvalitetnih fotografija: portreta ondašnjih suvremenih uglednika te brojnih eksterijera uglavnom iz bosanskih župa i mjesta. Njih točno 147, a među kojima poneka iz Hercegovine, prikazuju motive koji često djeluju skoro egzotično kao svjedoci ondašnjega stanja, prilika, folklor a i odora, kao uspomena na izgubljenoga cara i barune te spomen na velikane. Stoga, uopće ne sumnjam da će privući radoznalost i današnjega oka i pogleda.

Spomenute fotografije su ilustracije uz objavljene tekstove koji su razvrstani u četiri dijela. Nakon "Popratnice" Grge Martića, početno poglavlje (str. 23-55), uz "Proslov" Ivana Šarića, donosi osobnu čestitku pape Leona XIII. upućenu dakovačkom biskupu i prigodni tekst nadbiskupa dr. Josipa Stadlera. Tu su zatim pjesme posvećene Strossmayeru: na hrvatskom Eugenije Šah, Ivana Šarića i Grge Martića, te na latinskom Petra Pančića i na grčkom Jakova Kilanka. Uz to, ovdje je takoder jedan Strossmayerov tekst iz 1881. god. o slavenskoj liturgiji i Šarićev opis proslave Strossmayerove Zlatne mise u Đakovu 1900. god. kojemu ćemo se malo kasnije opet vratiti.

Drugi dio sastoji se od studije Aleksandra Hofferera (str. 59-142) o "Bosanskoj biskupiji do turskoga gospodstva" i jedne pjesme Tugomira Alaupovića, prigodno posvećene dakovačkom zlatobiskupu.

Treće poglavlje takoder ima samo dva naslova: pod naslovom "Katolička crkva u

* Ovo je tekst govora koji je održan u Zagrebu na javnom predstavljanju *Spomen-knjige iz Bosne* 15. lipnja 2004.